

Σ.Ν. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΟΣ ΠΡΟΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΡΓΙΝΙΑΣ (ΛΙΒΙΟΣ ΙΙ-ΙΙΙ)

Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι ιστορικοί δεν ενδιαφέρονταν για την ξερή παράθεση γεγονότων, αλλά έγραφαν *μιμητική* ιστορία¹. Το αρχαίο ιστορικό κείμενο πλησιάζει ως γραφή το κείμενο της μυθολογικής αφήγησης (διήγημα, μυθιστόρημα)· μόνο που ο ιστοριογράφος επιδιώκει να αναπαραστήσει γεγονότα που έγιναν, ενώ ο μυθιστοριογράφος πλασματικά. Είναι βέβαια ευνόητο ότι και στις δύο περιπτώσεις η διαδικασία της αναπαράστασης έχει καθοριστικό χαρακτήρα: η επιλογή των αφηγηματικών μονάδων (τι δηλαδή ο αφηγητής συμπεριλαμβάνει και τι αποκλείει από το σύμπαν που αναπαριστάται), καθώς και ο τρόπος οργάνωσης των μονάδων αυτών (επειδή ο αφηγητής συνδυάζει έτσι τις μονάδες, ώστε να έχουν συγκεκριμένο νοηματικό αποτέλεσμα) θεμελιώνουν το νόημα του κειμένου και σημαδεύουν την ιδεολογική τοποθέτηση του αφηγητή.

Στη μιμητική ιστοριογραφία, όπως και στην πλασματική αφήγηση, το νόημα δεν παράγεται μόνο από τις σημασίες, οι οποίες δημιουργούνται από την αλυσίδα των φθόγγων του συνολικού κειμένου, αλλά και από σημασιολογικές σχέσεις, οι οποίες καθορίζονται από την ίδια την αφήγηση ως είδος λόγου². Η πλοκή π.χ. είναι η εξελικτική διαδικασία, η σύνταξη, μιας συστηματικής σχέσης, μιας γραμματικής, που σχηματίζεται από το σύνολο των δρώντων (αποστολέας, αποδέκτης, υποκείμενο, αντικείμενο, βοηθός και αντίπαλος)³. Η συσχετική αυτή δομή των δρώντων ταξινομεί στο νου του αναγνώστη μέρος από την άπειρη πληροφοριοδότηση του κειμένου. Μια εξέταση λοιπόν της αρχαίας ιστοριογραφίας ως αφήγησης ίσως θα αποκάλυπτε το μηχανισμό της παραγωγής του νοήματος κι επομένως τους σημασιολογικούς χειρισμούς (semantic manipulations), οι οποίοι οφείλονται στην ιδεολογία του αφηγητή⁴.

Έχει παρατηρηθεί ότι ο Λίβιος γράφει «επεισοδιακή» ιστορία και ότι τα επεισόδια είναι πολλές φορές εικονογραφήσεις ηθικών αξιών· και ειδικότερα, ότι στο επεισόδιο της Βιργινίας (της όμορφης πληθείας, την οποία επιθύμησε παράφορα ο decemuir Άππιος Κλαύδιος και σκότωσε ο πατέρας της Βιργινίος, για να την γλι-

1. Εδώ βέβαια η ιστορία εκλαμβάνεται στο στενότερό της ορισμό, όπως π.χ. την ορίζει ο Αριστοτέλης στην *Ρητορική* Α.4 (1360a36) (*αί των περι τάς πράξεις γραφόντων ιστορία*). Βλέπε σχετική συζήτηση στο βιβλίο του Charles William Fornara, *The Nature of History in Ancient Greece and Rome* (Μπέκκλεϊ 1983), σσ. 1 κ.ε.

2. A.J.Greimas, *Du sens* (Παρίσι 1970), σ. 159.

3. A.J.Greimas, *Sémantique structurale* (Παρίσι 1966), σ. 180.

4. Για την ιδεολογική βάση των ρητορικών και άλλων τεχνασμάτων στο επίπεδο του λόγου βλέπε Umberto Eco, *A Theory of Semiotics* (Λονδίνο 1976), σσ. 289 κ.ε.

τώσει από την ατίμωση) έχουμε ένα παράδειγμα της *rudicitia*⁵. Εξάλλου έχει υποστηριχθεί ότι κατά πάσαν πιθανότητα η Βιργινία είναι ανύπαρκτο πρόσωπο και ότι ο θρύλος έχει επινοηθεί για να αιτιολογήσει εκ των υστέρων την πολιτειακή μεταβολή που σημαδεύει η παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στους πληβείους από τους πατρικίους (*pruocatio, sacrosanctitas tribunorum plebis*)⁶.

Η δυνατότητα των δύο αυτών νοηματικών επιπέδων υπάρχει εδώ, διότι η ιστορία της Βιργινίας είναι μια ενσωματωμένη αφήγηση (*embedded fabula*) σε μια ευρύτερη αφήγηση για τη σύγκρουση πατρικίων και πληβείων (*primary fabula*)· η ενσωματωμένη αφήγηση αποσαφηνίζει την ευρύτερη αφήγηση και καθορίζει την έκδοσή της ως ένα δαθμό⁷. Αλλά, αν αντί στο επίπεδο του μύθου (*fabula*) εξετάσουμε το θρύλο της Βιργινίας και στο επίπεδο του λόγου (*discourse*), και πάλι παρατηρείται μια παράλληλη εγγραφή: το δικανικό λεξιλόγιο γίνεται το μέσο με το οποίο επιτυγχάνεται η σημασιολογική ολίσθηση (*semantic sliding*) από την *uindicatio in libertatem* (που είναι το συγκεκριμένο ζήτημα, όταν ο Άππιος Κλαύδιος είναι δικαστής στη δίκη για την Βιργινία) στην *pruocatio* και την *libertas* (που είναι η απαίτηση των επαναστατημένων πληβείων) και τανάπαλιν.

Το αντικείμενο πάντως της ανάλυσής μου δεν είναι τόσο το νόημα της ιστορίας της Βιργινίας, όσο ένα ειδικό πρόβλημα που σχετίζεται με την παραγωγή του νοήματος στις ενσωματωμένες αφηγήσεις: ο σημειωτικός — και με το σημειωτικός εννοώ το θαύματο επίπεδο του κειμένου, όπου οριοθετείται και ταξινομείται η πολύμορφη σημασιολογική πληροφοριοδότηση και έτσι αποκτά νόημα το κείμενο ως σύνολο — προκαθορισμός του αναγνώστη στα προηγούμενα κεφάλαια, ώστε όταν αυτός αρχίσει να διαβάξει την ιστορία της Βιργινίας, να είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει ορισμένα κανάλια νοηματικής οργάνωσης. Ο προκαθορισμός αυτός είναι θεμελιώδης παράγοντας στη διαδικασία της τελικής παραγωγής του νοήματος της ιστορίας ως συνόλου, παράλληλα βέβαια με τις σημειωτικές δομές που διέπουν την ίδια την ενσωματωμένη αφήγηση.

Στο θρύλο της Βιργινίας, όπως μας τον αφηγείται ο Λίβιος, έρχονται αντιμέτωπες δύο οικογένειες, οι Κλαύδιοι και οι Βιργίνιοι. Και ενώ η τραγική ιστορία της παρθένας διαδραματίζεται στο τρίτο βιβλίο (κεφ. 44-58) του *Ab urbe condita*, ο πρώτος από τους Κλαυδίους, ένας άλλος Άππιος Κλαύδιος, εμφανίζεται στο δεύτερο βιβλίο (κεφ. 16). Η επιμονή του Λιβίου στην εξιστόρηση συμβάντων μέσα από τις πράξεις μελών των αριστοκρατικών οικογενειών οφείλεται εν μέρει στις πηγές του: τα αρχεία της ρωμαϊκής ιστορίας διατήρησαν, όπως ήταν φυσικό, πληροφορίες για τις αριστοκρατικές οικογένειες (και για τον πρόσθετο λόγο ότι οι

5. Βλέπε π.χ. τα όσα αναφέρει για τον Κ. Witte ο Α.Η. McDonald στο άρθρο του «The Style of Livy», *JRS* 4 (1957), σ. 163· επίσης Ρ. G. Walsh, *Livy: His Historical Aims and Methods* (Κέμπριτζ 1961), σσ. 177 κ.ε. Για την Βιργινία συγκεκριμένα βλέπε Walsh, ό.π., σ. 215.

6. Ότι ο θρύλος της Βιργινίας είναι μεταγενέστερη επινόηση υποστηρίχθηκε για πρώτη φορά από τον Β. Niese· βλέπε *RE* VIII. A, σ. 1531· επίσης *Cambridge Ancient History* τ. 7 (Κέμπριτζ 1975, 1928), σ. 461· επίσης Ρ. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy: Books 1-5* (Οξφόρδη 1978, 1965), σσ. 451 κ.ε. και 476 κ.ε.

7. Σχετικά με την ενσωματωμένη αφήγηση βλέπε Mieke Bal, *Introduction to the Theory of Narrative* (Τορόντο 1985), σσ. 142-46.

τηρητές των αρχείων, των *tabulae dealbatae* ή των *annales*, ήταν οι ποντίφηκες που ανήκαν στην τάξη των ιππέων). Φαίνεται όμως πως, παρόλο που ο Λίβιος γράφει ανναλιστική και επεισοδική ιστορία, επειδή επιδίωξε συνειδητά να θεωρήσει το υλικό του από μια συνεπή ιδεολογικά σκοπιά, χρησιμοποίησε την *gens* ως μια από τις *τεχνικές συνοχής* στην αφήγησή του. Ότι μια τέτοια οργάνωση του ιστορικού υλικού δεν ερχόταν σε αντίθεση με την κοσμοαντίληψη του ίδιου του Λιβίου, γίνεται φανερό από το γεγονός ότι συχνά επένδυε με χαρακτηριστικές αξίες όχι την κάθε συγκεκριμένη ιστορική προσωπικότητα, αλλά ολόκληρη την *gens*⁸.

Ο πρώτος λοιπόν Άππιος Κλαύδιος είναι ένας Σαβίνος που μεταναστεύει στη Ρώμη με τους *clientes* του, έπειτα από την έξωση των βασιλιάδων. Γρήγορα γίνεται ύπατος. Τότε όμως αρχίζει και η ανησυχία των πληθείων. Ο Άππιος Κλαύδιος θέλει να εφαρμόσει σκληρά μέτρα για την καταστολή κάθε προσπάθειας των πληθείων να αποτινάξουν την καταπίεση και εκμετάλλευσή τους από τους πατρικίους. Η αντίθεση στο επίπεδο της πλοκής δημιουργείται με την Άππιο Κλαύδιο στη μια πλευρά, και τον δεύτερο ύπατο, τον Πόπλιο Σεργίλιο, ο οποίος προτείνει τη χρήση μετριοπαθών μέτρων για την αντιμετώπιση της πολιτικής κρίσης, στην απέναντι πλευρά. Η διαμάχη μεταξύ πατρικίων και πληθείων εξαιτίας των *pechi* από χρέη φτάνει στην κορύφωσή της με την άρνηση των πληθείων να στρατευθούν, όταν οι Βόλσκοι βαδίζουν εναντίον της Ρώμης. Ο Σεργίλιος καταφέρνει να ψηφιστεί η απαλλαγή των χρεών κι όταν οι πληθείοι κατατάσσονται, τους οδηγεί σε νίκη εναντίον των εχθρών της Ρώμης Βόλσκων, Σαβίνων και Αουρούγκων (βιβλίο II, κεφ. 23 - 26).

Το σχήμα αυτό δράσης επαναλαμβάνεται δύο φορές. Η αντίθεση μεταξύ Κλαυδίου και Σεργιλίου μετασηματίζεται σε αντίθεση μεταξύ Κλαυδίου και Μάρκου Λαιτορίου, τον οποίο οι πληθείοι είχαν προτείνει για εγκαινιαστή του ναού του *Mercurius*: υπάρχει και πάλι κίνδυνος εξωτερικής επίθεσης· οι πληθείοι κάνουν κρυφές συγκεντρώσεις κι αρνούνται να στρατευθούν· ο Κλαύδιος προτείνει και πάλι αυστηρά μέτρα στους πατρικίους της συγκλήτου, αλλά παρ' όλη την εμπιστοσύνη που οι τελευταίοι τού έχουν, η χρονιά του ως υπάτου λήγει (βιβλίο II, κεφ. 27). Εξακολουθεί όμως να είναι μέλος της συγκλήτου και εκεί μέσα προτείνει την εκλογή δικτάτορα για την αντιμετώπιση της κατάστασης (βιβλίο II, κεφ. 29).

Ο δεύτερος Άππιος Κλαύδιος, γιος του προηγούμενου, είναι, όπως έχει παρατηρηθεί, ένας διπλασιασμός του πρώτου⁹. Ο πολιτικός του αντίπαλος είναι κάποιος άλλος Λαιτόριος, και η σύγκρουσή τους οξύνει επικίνδυνα τις αντιθέσεις μεταξύ πατρικίων και πληθείων. Τελικά, η έξωση του Κλαυδίου από τη σύγκλητο οδηγεί στην εκλογή των πέντε *tribuni plebis*, δύο από τους οποίους, ο Νουμτώριος και ο Ικίλιος, είναι συγγενείς (θείος και αρραβωνιαστικός αντίστοιχα) της Βιργινίας. Αυτός ο δεύτερος Άππιος Κλαύδιος στέλνεται ως ύπατος εναντίον των Βόλσκων,

8. Οι γενεαλογίες αποτελούσαν μια μέθοδο παρουσίασης της χρονικής συνέχειας ήδη τον Όμηρο· βλέπε Albin Lesky, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μεταφρ. Α. Τσοπανάκη (Θεσσαλονίκη 1974), σ. 321. Στη συγκεκριμένη περίπτωση των Κλαυδίων και των Βιργινίων οι σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν ότι ο Λίβιος άντλησε κυρίως από τον Βαλέριο Αντία· βλέπε Ogilvie, ό.π., σσ. 300, 376, 454, και Walsh, ό.π., στο κεφάλαιο σχετικά με τις πηγές του ιστορικού μας.

9. Ogilvie, ό.π., σ. 376.

αλλά είναι τόσο σκληρός στρατηγός και τόσο μισητός στους πληθείους στρατιώτες του, ώστε οι τελευταίοι διαπνέονται από ένα πνεύμα αντίρρησης προς ό,τι διαταγές τους δίνει. Ηττούνται επαισχυντα, κι ο Κλαύδιος διατάζει την ατιμωτική μαστίγωση και τον αποκεφαλισμό των εκατοντάρχων του. Στο τέλος, οδηγείται σε δίκη, όπου παραμένει άκαμπτos, αλλά αρρωσταίνει και πεθαίνει τη δεύτερη μέρα (βιβλίο ΙΙ, κεφ. 56-59).

Η γενιά των Βιργίνιων εμφανίζεται επίσης στο δεύτερο βιβλίο της ιστορίας του Λιδίου. Ο πρώτος αντιπρόσωπός της είναι ο Αύλος Βιργίνιος, για τον οποίο πληροφορούμαστε μόνο ότι εξελέγη ύπατος (βιβλίο ΙΙ, κεφ. 28). Ο δεύτερος Βιργίνιος, ο Πόπλιος, ταυτίζεται συνεκδοχικά με τον Σερβίλιο, γιατί προτείνει ό,τι ακριβώς και ο Σερβίλιος είχε προτείνει στο παρελθόν για τη λύση των συγκρούσεων μεταξύ των δύο τάξεων. Η πρόταση αυτή είναι συνετή, αλλά η εξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση στη Ρώμη (οι Βόλσκοι, οι Αϊκβοί και οι Σαβίνοι έχουν ενώσει τώρα τις δυνάμεις τους) οδηγεί στην αποδοχή της πρότασης του Κλαυδίου για την εκλογή δικτάτορα (βιβλίο ΙΙ, κεφ. 29-30).

Ο τρίτος Βιργίνιος, ο Πρόκουλος, είναι αντίπαλος ύπατος του επικίνδυνου μεταρρυθμιστή Σπύριου Κάσσιου. Ο Κάσσιος ήθελε να διαμοιράσει τη γη, την οποία οι Ρωμαίοι είχαν κατακτήσει από τους Έρνικους, στους πληθείους και τους Λατίνους. Ο Βιργίνιος πολέμησε τον συνύπατό του με λόγους, όπου τον κατηγορήσε πως επιθυμούσε να γίνει βασιλιάς και γι' αυτό καλόπιανε το λαό· μόλις έπαψε να είναι ύπατος, ο Κάσσιος καταδικάστηκε και εκτελέστηκε (βιβλίο ΙΙ, κεφ. 41). Ο άλλος Αύλος Βιργίνιος είναι ο *tribunus plebis*, ο οποίος καταφέρνει να κλείσει στη φυλακή τον παντοδύναμο Καίσονα Κοϊνκτιο, έναν άνθρωπο που καταπατάει τους νόμους και θυμίζει στη σκληρότητά του και ακαμψία τον Άππιο Κλαύδιο (βιβλίο ΙΙΙ, κεφ. 11-14). Ο πέμπτος Βιργίνιος, ο Λεύκιος Βιργίνιος, είναι ο πατέρας της Βιργινίας, αυτός που συγκρούεται με τον τρίτο Άππιο Κλαύδιο, τον άνομο άρχοντα (βιβλίο ΙΙΙ, κεφ. 44 κ.ε.).

Από την περιπληπτική αυτή παράφραση της δράσης, που προηγείται της ιστορίας της Βιργινίας, είναι προφανές ότι στο *επίπεδο της πλοκής* η αφήγηση έχει δομηθεί με βάση μια σειρά από διπολικές αντιθέσεις.

Ένας κατάλογος των δρώντων υποκειμένων και αντιπάλων ή αντι - υποκειμένων δίνει το ακόλουθο σχήμα:

1. Appius Claudius (I)	vs.	Publius Seruilius
2. Appius Claudius (I)	vs.	Marcus Laetorius
3. Appius Claudius (II)	vs.	C. Laetorius
Appius Claudius (III)	vs.	Lucius Verginius
4. Publius Verginius	vs.	Appius Claudius (I)
5. Proculus Verginius	vs.	Spurius Cassius
6. Aulus Verginius	vs.	Caeso Quinctius
Lucius Verginius	vs.	Appius Claudius (III)

Από τις παραπάνω αντιθέσεις ορισμένες αντικαταστάσεις επιτρέπουν την αναγωγή της σειράς σε μια βασική διπολική αντίθεση. Οι αντικαταστάσεις είναι δυνα-

τές, διότι ο αφηγητής συνεκδοχικά ταυτίζει τους χαρακτήρες είτε με το να τους αποδίδει ταυτόσημη δράση στο επίπεδο της πλοκής είτε να τους μαρκάρει με συνωνυμικά σήματα (semes ή semantic markers). Έτσι οι αντιθέσεις 1 και 4 είναι ισοδύναμες, διότι όπως είδαμε, ο Πόπλιος Βιργίνιος συνεχίζει τη δράση του Ποπλίου Σερβιλίου· αλλά και οι αντιθέσεις 1, 2 και 3 είναι ισοδύναμες, επειδή η δράση των Λαιτορίων αποτελεί αναδιπλασιασμό της δράσης του Σερβιλίου. Στις αντιθέσεις 5 και 6 οι Πρόκουλος και Αύλος Βιργίνιος συγκρούονται με πατρικίους που θέλουν να καταργήσουν την ελευθερία των Ρωμαίων πολιτών: ο Κάσσιος επιδιώκει να γίνει βασιλιάς και ο Κοϊνκίος ενεργεί παράνομα, σαν βασιλιάς¹⁰. (Η βίαιη καταπάτηση των νόμων και στέρηση της πολιτικής ελευθερίας των πληθείων είναι βέβαια το μείζον ζήτημα στη δίκη της Βιργίνιας.) Έτσι η βασική διπολιτική αντίθεση είναι αυτή μεταξύ του περιληπτικού χαρακτήρα «Άππιος Κλαύδιος» και του περιληπτικού χαρακτήρα «Βιργίνιος».

Οι σημειωτικές θεωρίες για την αφήγηση περιγράφουν το χαρακτήρα ως ένα σύνολο από διακριτικά χαρακτηριστικά (distinctive features)¹¹. Μια τέτοια περιγραφή προϋποθέτει μια σειρά από θέσεις. Πρώτα, ότι το κείμενο είναι ένα σύστημα σημείων, τα οποία αποκτούν νόημα, διότι ακριβώς αλληλοπροσδιορίζονται· ειδικότερα, ότι οι χαρακτήρες αποτελούν ένα υποσύστημα μέσα στο όλο σύστημα του κειμένου, το οποίο παρουσιάζει την ακόλουθη διακριτική μορφή:

χαρακτήρας X = /καλοσύνη/+ /γενναιότητα/+ /ευθύτητα/+ κ.λπ.

χαρακτήρας Ψ = /κακία/+ /δειλία/+ /δολιότητα/+ κ.λπ.

Δεύτερο, ότι ο αναγνώστης, με μια αφαιρετική διαδικασία, μετατρέπει συνταγματικά στοιχεία του κειμένου (εφόσον το κείμενο εξελίσσεται από την αρχή προς το τέλος) σε στοιχεία παραδειγματικά, ταξινομικά. Τρίτο, ότι η ταξινόμηση αυτή συμβάλλει αποτελεσματικά στην παραγωγή του νοήματος του κειμένου· αλλά στο σημασιολογικό περιεχόμενο των χαρακτήρων οι διαφοροποιητικές μονάδες παύουν να είναι αφηρημένα στοιχεία για τη λογική οργάνωση και αποβαίνουν αξιολογικές επενδύσεις, οι οποίες οριοθετούν τον ιδεολογικό κόσμο του αφηγητή¹².

10. Στην RE XII.1, στ. 449-50, υποστηρίζεται πως τα όσα αναφέρει ο Λίβιος για τον Κ. Λαιτόριο και τον Μ. Λαιτόριο δεν έχουν ιστορική υπόσταση. Μολονότι οι φράσεις που ανάγουν τον Κοϊνκίνο στον περιληπτικό χαρακτήρα «Άππιος Κλαύδιος» ανήκουν στο επίπεδο του λόγου, το οποίο εξετάζεται αμέσως παρακάτω, θα άξιζε ίσως να τις αναφέρω εδώ, αφού εκεί καταγράφω μόνο τους «χαρακτηρισμούς» των δύο πρώτων Κλαυδίων. Όπως και οι Κλαύδιοι ο Κοϊνκίος έχει *atrox ingenium* (III.11.9), *acrius obstat legi* (III.11.10), *libertati obstat*; *omnes Tarquinios superbia exsuperat* (III.11.13). (Η αντικατάσταση όμως γίνεται δυνατή, κυρίως επειδή αντιτίθεται σε Βιργίνιο.)

11. Η πρόσφατη αυτή θεωρία για τον αφηγηματικό χαρακτήρα αναπτύσσεται στα ακόλουθα θεωρητικά κείμενα: Jurij Lotman, *The Structure of the Artistic Text* (Μίσιγκαν 1977), σ. 249 κ.ε.· Philippe Hamon, «Pour un statut sémiologique du personnage» στο συλλογικό έργο *Poétique du récit* (Παρίσι 1977), σ. 124 - 36· Roger Fowler, *Linguistics and the Novel* (Λονδίνο 1983, ¹1977), σ. 33-38.

12. Hamon, ό.π., σ.151.

Παράλληλα με το επίπεδο της αφηγηματικής πλοκής βλέπουμε να ανεβαίνουν στο *επίπεδο του λόγου* (discourse) αντίστοιχες αξίες, που χαρακτηρίζουν τον διπλασιασμένο δρώντα «΄Αππιος Κλαύδιος»:

uehemens ingenium (II.23.15)
 insita superbia animo (II.27.1)
 odium plebis (II.29.9)
 inuisus infestusque plebi (II.56.5)
 Appius familiaeque superbissimae ac crudelissimae in plebem Romanam (II.56.7-8)
 non consul, sed carnifex ad uexandam et lacerandam plebem creatus est (II.56.8)
 saeuitia (II.58.6)
 odisse plebem (II.58.5)
 ira indignatioque
 ferox animus
 saeuum imperium (II.58.6)

Η αντιστοιχία των αξιολογικών μονάδων του περιεχομένου του περιληπτικού χαρακτήρα «΄Αππιος Κλαύδιος» με τις μονάδες δράσης του ίδιου χαρακτήρα καθορίζει τον ένα χώρο, τη μια ταξινόμια, που παράγει το νόημα της αφήγησης. Ο σημειωτικός αυτός χώρος είναι η αρνητική ένδειξη (–) και δεν σχηματίζεται δίχως την ταυτόχρονη θέση της θετικής ένδειξης (+), το χώρο που οριοθετούν οι πράξεις και οι χαρακτηρισμοί του περιληπτικού χαρακτήρα «Βιργίνιος»:

lenis (Seruilius, II.23.15)
 medium maxime et moderatum consilium (II.30.1)
 /odium regni/ (II.41.5)
 /odium regni/ (III.11.13)

Η οργάνωση του κειμένου σε δύο αντιτιθέμενους περιληπτικούς χαρακτήρες με αντιθετικό αξιολογικό περιεχόμενο είναι δυνατή χάρη σε μια σειρά αφηγηματικά τεχνάσματα. Ο διπλασιασμός της πλασματικής ιστορικής προσωπικότητας του Λαιτορίου¹³, που κάνει το γιο ΄Αππιο Κλαύδιο να είναι το αποτύπωμα του πατέρα του (και τον άλλο γιο, τον decemuir, που φέρει επίσης όλα τα αρνητικά οικογενειακά χαρακτηριστικά), καθώς και ο διπλασιασμός της αποτυχημένης απόπειρας πατέρα και γιου να αποκρούσουν τον ίδιο εξωτερικό εχθρό, τους Βόλσκους, δείχνει τη σχηματοποίηση του ιστορικού υλικού από τον Λίδιο όσον αφορά την Claudia gens.

Στην περίπτωση της οικογένειας των Βιργινίων η σημασιολογική ολίσθηση είναι βαθμιαία. Η gens Verginia είναι μια οικογένεια που ανήκει στην τάξη των πατρικίων¹⁴. Ο Πρόκουλος εξυπηρετεί τα συμφέροντα των πατρικίων, όταν αντιτίθεται στο διαμοιρασμό της γης· όμως ο πατρίκιος Αύλος Βιργίνιος όχι μόνο γίνεται tribunus plebis¹⁵, αλλά και καταδικάζει το πρωτοπαλικάρο των νεαρών και δυναμι-

13. Για τους Λαιτορίους δλέπε σημείωση 10.

14. Βλέπε RE VIII.A, σστ. 1512-14.

15. Ο Ogilvie, ό.π., σ. 419, θεωρεί απίθανη την εκλογή του Αύλου Βιργινίου ως δημάρχου των πλεβείων, επειδή καταγόταν από αριστοκρατική γενιά.

κών πατρικίων, τον Κοϊνκτιό και ο πατέρας της Βιργινίας, ο Λεύκιος, έχει πια μεταβληθεί σε πληβείο¹⁶.

Όλη αυτή δέβαια η αφηγηματική στρατηγική έχει σκοπό να δείξει ανάγλυφα τον κίνδυνο από τη σύγκρουση των τάξεων, μοιάζει σαν εικονογράφηση της discordia. Αλλά, εάν η ιστορία της Βιργινίας είναι εικονογράφηση της pudicitia, τότε ο θρύλος της παρθένας είναι μια αφήγηση δίχως σύνδεση με ό,τι προηγείται κι ό,τι έπεται.

Ο ίδιος ο Λίβιος συνδέει την ιστορία της Βιργινίας με την ιστορία της Λουκρητίας, μιαν ιστορία που έχει διηγηθεί νωρίτερα (βιβλίο I, κεφφ. 57-59). Εκεί φαίνεται πως η διπολική αντίθεση

libido vs. pudicitia

αποτελεί τη θεμελιώδη δομή, η οποία εξηγεί και την οργάνωση των χαρακτήρων και της πλοκής, και την οργάνωση των αξιών σε δυο αντιτιθέμενα σύνολα. Ο θρύλος όμως της Λουκρητίας βρίσκεται στο κρίσιμο ιστορικά σημείο της πολιτειακής μεταβολής από βασιλεία σε res publica και μ' αυτόν τον τρόπο η libido αποδίνει συνεκδοχική προέκταση ή μάλλον μέρος της σημασιολογικής δομής (μαζί με άλλες αρνητικές αξίες-σήματα) της superbia: ο διασμός της Λουκρητίας είναι μια ακόμα περίπτωση που αποδεικνύει την παράλυση των ηθικών αξιών, όταν το πολίτευμα είναι βασιλεία, δηλαδή ανεξέλεγκτη εξουσία σε βαθμό ύβρης¹⁷.

Και στην αρχή της ιστορίας της Βιργινίας επίσης τίθεται η διπολική αντίθεση

libido vs. pudicitia.

Αλλά, εξαιτίας των όσων προηγούνται, καθώς και εξαιτίας τμήματος της πληροφοριοδότησης που υπάρχει μέσα στην ίδια την ενσωματωμένη ιστορία, άλλες αντιθέσεις φαίνεται να καθορίζουν την ευρύτερη μορφή του περιεχομένου, το θαύτατο, δηλαδή, επίπεδο, όπου η αφήγηση ως σύνολο παράγει κάποιο συγκεκριμένο νόημα¹⁸. Έτσι, όπως ο αναγνώστης είναι προκαθορισμένος από τα όσα προηγούνται, να δει όχι το δικαστή Άππιο Κλαύδιο, αλλά συνεκδοχικά όλους τους Κλαυδίους με τους αρνητικούς τους χαρακτηρισμούς από τη μία πλευρά, και όλους τους Βιργινίους με τους θετικούς τους χαρακτηρισμούς από την άλλη, η θεμελιώδης διπολική αντίθεση μετασχηματίζεται σε:

16. Ο Διόδωρος (ΧΙΙ.24, 2) γράφει για τον Άππιο Κλαύδιο πως έκανε ό,τι έκανε, «έρασθεις εύγενοϋς παρθένου πενιχράς». Ο Λίβιος (ΙΙΙ.44, 2) μετασχηματίζει αυτή τη φράση σε: «Ar. Claudium uirginis plebeiae stuprandae libido cepit». (Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου.)

17. Βλέπε S.N. Philippides, «Narrative Strategies and Ideology in Livy's "Rape of Lucretia"», *Helios* 10.2 (1983), σσ. 113-19.

18. Ο όρος μορφή του περιεχομένου χρησιμοποιήθηκε από τον Δανό γλωσσολόγο Louis Hjelmslev στην προσπάθειά του να εξηγήσει το γεγονός ότι διαφορετικές γλώσσες «χωρίζουν» διαφορετικά το ίδιο σημασιακό σύνολο, π.χ. τα χρώματα. Ο θεωρητικός της λογοτεχνίας A.J. Greimas θεωρεί ότι το συνολικό νόημα ενός κειμένου (ή μεγάλης ενότητας κειμένου) θεμελιώνεται επάνω σε μια δομή, που έχει το σχήμα μιας διπλής διπολικής αντίθεσης: /άσπρο – μαύρο/ και /μη-μαύρο – μη-άσπρο/· το σχήμα αυτό είναι η μορφή του περιεχομένου του κειμένου, κατά τον Greimas, και ονομάζεται σημειωτικό τετράγωνο (*Du sens*, σσ. 160-62).

imperium patrum vs. libertas plebis¹⁹.

Η επιλογή λέξεων από τον αφηγητή δείχνει τον ιδεολογικό φορτισμό του κειμένου· στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για μιαν αντίθεση /υποδούλωση/vs./ελευθερία/, αλλά για την αντίθεση μεταξύ της χορήγησης ή μη του δικαιώματος της *prouocatio* στη δίκη της Βιργινίας.

Και όμως ένα τόσο συγκεκριμένο πρόβλημα δεν θα δικαιολογούσε μια πολιτειακή μεταβολή. Αλλά η δίκη ενός κοριτσιού αποδαιώνει η κορυφή, το υποδειγματικό τέλος (με τη διπλή έννοια της λέξης) μιας σειράς πολιτικών συγκρούσεων. Η *secessio* του 449 π.Χ. και η ακόλουθη παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στους πληθείους από τους πατρικίους μπορούν να κερδίσουν αληθοφάνεια μόνον όταν κοιτάξουμε τα πρώτα βιβλία του Λιβίου ως ένα σύνολο. Έτσι η διπολική αντίθεση που καθορίζει το συνολικό νόημα όσων προηγούνται, καθώς και της ενσωματωμένης ιστορίας της Βιργινίας, μετασχηματίζεται σε:

superbia vs. moderatio.

Αλλά και πάλι η αντίθεση αυτή οργανώνεται με σημασιολογική ολίσθηση, εφόσον και η *superbia* και η *moderatio* έχουν διαφορετικό σημασιολογικό περιεχόμενο μέσα στα τμήματα της αφήγησης: και η περίοδος της βασιλείας είναι διαφορετική από αυτήν της δημοκρατίας, και ο κάθε συγκεκριμένος, θετικός ή αρνητικός, «ήρωας» δημιουργείται με τη συσσώρευση διαφορετικών εν μέρει αξιών-σημάτων.

Τελικά, επειδή η αξία *moderatio* χρησιμεύει για την επίτευξη της *concordia*, ενώ η *superbia* οδηγεί στην *discordia* μεταξύ των Ρωμαίων, η αφήγηση στα πρώτα βιβλία του Λιβίου σχηματίζεται από την σημειωτική δομή δάθους, η οποία έχει τη μορφή:

discordia vs. concordia.

Οι αντιθέσεις αυτές αποτελούν μια σειρά, ένα σύστημα αλληλοδιαφοροποιήσεων και αλληλοπροσδιορισμών· δίνουν την εντύπωση να είναι συνωνυμικές προεκτάσεις της ίδιας αντίθεσης, αλλά παράλληλα σχηματίζουν μια ιεραρχία· η ιεραρχία θεμελιώνει το περιεχόμενο σε όλο και μεγαλύτερα τμήματα της αφήγησης· έτσι το σύστημα και ως αφήγηση και ως η θεμελιώδης δομή του μοιάζει με μια σειρά κινέζικα κουτιά (αλληπάλληλες ενσωματώσεις):

θετική ένδειξη (+)

concordia
moderatio
libertas
pudicitia

vs.

αρνητική ένδειξη (-)

discordia
superbia
imperium
libido

Και η τεχνική της συνωνυμικής προέκτασης αποτελεί μέθοδο σημασιολογικής

19. Ο Ogilvie (ό.π., σ. 478) γράφει εύστοχα: «Virginia is an *exemplum pudicitiae*, but the words which sound the refrain are *in libertatem vindicare*».

ολίσθησης για ιδεολογικούς σκοπούς²⁰, αλλά και η ιεραρχικά ανώτερη, πλατύτερη διπολική αντίθεση

concordia vs. discordia

είναι και αυτή σχηματισμένη με ηθελημένη σημασιολογική παραδρομή: οι συγκρούσεις μεταξύ πατρικίων και πληβείων έχουν κατά καιρούς διαφορετικό εν μέρει αξιολογικό περιεχόμενο, το οποίο καθορίζεται από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες²¹.

Κύριος σκοπός αυτής της ανάλυσης είναι να καταδείξει τον μηχανισμό της ιδεολογικής οργάνωσης του ιστορικού υλικού από τον Λίβιο στο δεύτερο και τρίτο διβλίο του *Ab urbe condita*. Αλλά παράλληλα επισημαίνει τη χρησιμοποίηση ηθικών αξιών για την προσβολή συγκεκριμένων πολιτικών στόχων με μέσο αφηγηματικά και σημασιολογικά τεχνάσματα²²: την επίδραση της προπαγάνδας του Αυγούστου για *moderatio* και *concordia* (δηλαδή καθυπόταξη των αντιφρονούντων)· και, τελικά, την εγγενή πόλωση που διέπει τις Ρωμαϊκές ιδεολογικές δομές²³.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

20. Ο Eco, ό.π., σσ. 279-86, χρησιμοποιεί τον όρο «μετωνυμική αντικατάσταση», όταν εξετάζει το φαινόμενο.

21. Το ότι το σημασιολογικό continuum έχει σχηματισθεί αιτιολογημένα καταφαίνεται και από το γεγονός ότι ο αφηγητής έχει καθορίσει το σημασιολογικό περιεχόμενο αυτών των διπολικών αντιθέσεων με συγκεκριμένο τρόπο. Στο επίπεδο της Λατινικής γλώσσας π.χ. η *superbia* θα μπορούσε να αντιτίθεται στην *pietas* και η *moderatio* στην *effrenatio*, αντί να νοούνται ως /κατάχρηση πολιτικής εξουσίας/ και /ελεγχόμενη πολιτική εξουσία/ αντίστοιχα.

22. Εκτός από τους Walsh και Ogilvie, ο Erich Burck στο δοκίμιο του «The Third Decade» (που μεταφρασμένο στα αγγλικά δημοσιεύτηκε στον τόμο *Livy* με εκδότη τον T.A. Dorey στο Λονδίνο το 1971) βλέπει ότι ο Λίβιος συνδέει χαρακτήρες της αφήγησής του με αντικείμενα-αξίες: ο Αννίδας διεξάγει επιχειρήσεις που τις χαρακτηρίζουν *insidiae*, *dolus*, *fraus* (σ. 33), ενώ στον Σκιπίωνα αποδίδονται αξίες, όπως *clementia*, *comitas*, *uerecundia* (σ. 34). Οι αναλύσεις του τύπου αυτού επιτυγχάνουν την επισήμανση αξιών μέσα από μια παράφραση του κειμένου, δεν εξετάζουν όμως ούτε πώς δημιουργείται το σύστημα των αξιών στην αφήγηση του Λιβίου ούτε και τους μηχανισμούς που ο αφηγητής επιστρατεύει για να επιτύχει ορισμένο, ιδεολογικά δηλαδή προσανατολισμένο, νοηματικό αποτέλεσμα.

23. Καίρια είναι τα όσα ο Andreas Alföldi γράφει στο άρθρο του «Zur Struktur des Römerstaates im 5. Jahrhundert v. Chr.» (που δημοσιεύτηκε στο συλλογικό έργο Olivier Reverdin (εκδ.), *Les Origines de la République romaine* (Γενεύη 1967), σ.277: «In Wahrheit aber sind das strenge System der Utopie und die förderlichen Zwischenlösungen der Politik ein antithetisches Paar, in dem sich das bipolare Prinzip der Welt spiegelt».